

УДК 1(09)(492).123.1

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.43.18>

СИСТЕМА СВОБОДИ Б. СПІНОЗИ

Ірина Остапець, Анжеліка Дербак

*ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
факультет суспільних наук, кафедра філософії,
вул. Університетська 14, 88000, Ужгород, Україна*

У статті розглядається філософська система видатного нідерландського мислителя XVII ст. Б. Спінози. Зазначено, що запропоновані ним ідеї мали далекосяжні наслідки, а окремі з них виявились майже пророцькими. Однак в силу своєї різноспрямованості учення Б. Спінози виглядає доволі суперечливим і набуло різних тлумачень в історії філософської думки.

У процесі аналізу творчого доробку філософа було з'ясовано, що змістове ядро його пошуків лежить у колі гуманістичної проблематики, а саме, у сфері дослідження проблеми свободи людини. Саме ідея свободи, на наше переконання, стала для мислителя тією ключовою і системоутворюючою, навколо якої обертаються усі інші ідеї і погляди мислителя, що не втратили актуальності і сьогодні.

Особливої уваги заслуговують виявленні діалектичні моменти вчення, що проявляється у вирішенні проблеми свободи. Б. Спіноза подає своє розуміння свободи як процесу становлення природної сутності людини від моменту виявлення її природного права на свободу до творчої, розумної і креативної особистості, яка вибудовує своє життя на принципах свободи; досліджує її з позицій внутрішньої і зовнішньої необхідності. Завдяки чому вона набуває всебічного системного аналізу у різних аспектах: онтологічному, соціальному, політичному.

Б. Спіноза не тільки досліджує проблему свободи, а ще й умови її реалізації в суспільстві. У зв'язку з цим розглянуто питання природного права, засадничі принципи якого розробляв мислитель. Показано, що у даному аспекті філософ керується принципом – «держава для людини, а не людина для держави», що виявилось доволі прогресивною ідеєю як для Нового часу, так і сьогодення.

Аналізуючи взаємозв'язок людини з суспільством, мислитель приділяє значну увагу ролі людських афектів та їх впливу на соціальні відносини, а також акцентує увагу на значущій ролі розуму і пізнання для існування громадянина і держави в цілому.

Філософ наголошує на демократичній формі правління у державі як такій, що відповідає як суті самої природи де панує порядок і закон, так і сутності людини, оскільки забезпечує її свободу і гідне людини існування, враховуючи її природні права. Але демократична держава, вважає мислитель, буде відповідати своїй суті лише за умови, що стосунки між владою і народом будуть визначатися розумом та інтелектом, а не популістськими гаслами і закликами.

Ключові слова: філософія Спінози, субстанція, природні права людини, свобода, держава, суспільство, влада, популізм.

Актуальність дослідження. Сьогодні війну, яка відбувається в Україні з повним правом можна назвати епохальною. Бо попри всі важкі і болючі наслідки для нашої країни вона «відкрила очі» світові на глибинні процеси його внутрішньої руйнації з багатьох причин. По – перше, це той разючий факт, що сучасна епоха відзначається просто шаленим рівнем росту популізму в політичній сфері у значній більшості країн демократичного спрямування, знеціненням ключових цінностей справедливості та свободи. Голий популізм який по суті справи вводить усіх в оману, сприймається людськими масами як у світі, так і в нашій країні, як наближеність влади до народу.

По-друге, війна яка сьогодні відбувається в Україні «відкрила усім очі» на практику підкупів та шантажу як принципу ведення політичного діалогу, що інфікувало еліту частини провідних європейських держав: в пріоритеті став лише спокій та добробут за любую ціну. Корупція у владних коридорах стала не тільки хворобою «пострадянських країн», а й держав, які виступають «гарантами» світового порядку, та «еталонами» демократії.

По-третє, війна до вказаних проблем додала ще одну – відсутність громадянської відповідальності. Демократичне правління дає не тільки широкі права і повноваження як народу так і владі, а й вимагає відповідальності: як відповідальної, високоінтелектуальної влади, так і «розумного вираженого ставлення народу до всіх державних справ, де вимагається його участь. Відповідальність та свобода – це шальки одних терезів. У наслідок відсутності такої відповідальності поняття «громадянин» за роки існування країни набуло споживацького, утилітарного значення. У державі як це не прикро визнати, «державою не живуть, її використовують», і при першій нагоді зраджують. Колабораціонізм, манкуртство, зрада державних інтересів – все це покривається ідеями свободи людини та вільного вибору.

По-четверте, ще однією проблемою стала неосвіченість / нецтво нації, абсолютно пасивне ставлення до власної історії, культури, мови, що є наслідком поверхневого і формального ставлення влади до просвіти та освіти громадян. При цьому слід зауважити, що історію України та українську мову вивчають і в школі, і повторюють в університетах, на вступних іспитах, але це ніяким чином не змінює ситуацію. Більш ніж третина народу залишається глухим та інертним до власного самовизначення і самоствердження. Єдине що плакає надію на те що ми єдині як нація і держава, що дуже яскраво проявилось під час війни і вразило увесь світ – це наш національний дух. Не зважаючи на усілякі геополітичні теорії «розлому», «двох націй», «єдиноросів», «одного народу», ми довели, що ми – інші!

Хочете знищити націю – заберіть у неї освіту, мову та культуру, так стверджували мудреці. Та якщо при цьому безлад ще й у владі, то загроза знищення нації посилюється у рази. Як і багато інших його однодумців, Б. Спіноза говорить про природню необхідність владним мужам дотримуватись філософської мудрості, бути елітою нації, бо тільки у ній, у вигляді універсальних сентенцій – досвід тисячоліть.

Багато з того що відбувається сьогодні у світі й у нашій країні вже переосмислено філософами і мислителями та виведено у форму того або іншого універсального принципу, чи закону. Саме тому ми і звернулись до ідейного надбання Б. Спінози, оскільки вище окреслені проблеми мислитель робить предметом свого дослідження, дає їм глибокий філософський аналіз, який, на наше переконання, не втратив актуальності і вписується у контекст сьогодення.

Постановка проблеми. Питання людської сутності, природи і відповідних їй її прав і свобод залишаються завжди актуальними. Військова агресія що здійснюється проти нашої держави відкрила у цій царині багато проблемних моментів. Саме до таких проблемних питань, що стоять перед теорією й практикою сьогодення, відноситься проблема свободи. Що саме слід розуміти під правом людини на свободу? Її природні і соціальні аспекти та межі? Як розуміння свободи людиною впливає на основи держави, її суверенітет, та яким чином воно може бути реалізоване в чинному законодавстві з урахуванням сучасного стану розвитку суспільства?

Розгляд цих та інших питань вимагає ретельного та різнобічного аналізу у тому числі і різноманітних філософських систем. Філософія свободи Б. Спінози є цікавою тим, що мислитель аналізує цю проблему у взаємозв'язку різних аспектів: онтологічного, гносеологічного, політико-правового. Прагне визначитися, що є природа і як вона

співвідноситься з людиною, з її свободою, й те, яким чином право на свободу може бути реалізоване відповідно до природи людини в суспільстві.

Зауважимо, що питаннями філософії Б. Спінози, зокрема, проблемою свободи займався багато авторів як минулого так і сучасності [5; 6; 10]. Та реальність нашого часу відкривають нові колізії у взаємодії людини й суспільства, розумінні нею свободи. Це потребує пошуку нових підходів для вирішення завдань які, в свою чергу, не можуть бути вирішені без з'ясування сутності людини, її природи, походження основних життєвих принципів та ідей.

Мета дослідження – охарактеризувати проблему свободи у філософській системі Б. Спінози; встановити зв'язок між основами ідеї свободи та можливістю її реалізації відповідно до природи людини у суспільстві. Для досягнення мети дослідження, необхідно виконати такі дослідницькі завдання: 1) проаналізувати концепцію природи і природи людини у філософії Б. Спінози; 2) з'ясувати яку роль відіграє поняття «свободи» у системі Б. Спінози, виявити її засадничі принципи; 3) відслідкувати змістові акценти вказаних принципів та можливість їх реалізації у сучасному житті суспільства.

В контексті сучасних подій, які відбуваються у нашій державі зовсім не дивним видається повернення до ідей видатного нідерландського мислителя XVII ст. Б. Спінози, якщо при цьому взяти до уваги період часу, у якому він жив, і в якому формувався його світогляд. Це були роки боротьби народу Нідерландів проти посягань на власну свободу з боку Іспанії та інших країн Західної Європи, боротьби двох систем, буржуазного та феодального ладів, двох світоглядів з різними системами цінностей.

На той час Б. Спіноза (1632–1677 рр.) виявився тим мислителем, котрий взяв собі за мету в теоретичний спосіб визначити засадничі принципи буржуазних свобод. За допомогою наукових знань він хотів озброїти людство «істиною свободи», і тим самим забезпечити його від посягань і неправильного розуміння її сутності.

Століття відділяють нас від грудня 1677 р., коли в Амстердамі були надруковані «Посмертні твори» великого гуманіста, але ідеї мислителя набули пророцького характеру. Так на міжнародному симпозіумі 1973 р., що був присвячений філософії Б. Спінози, одна з доповідей мала відповідну назву: «Спіноза: філософ і пророк» [2, с. 78]

По мірі зростання популярності ідей мислителя у світі збільшувалась і розбіжність у тлумаченні сутності його вчення. В історії філософії спінозизм розглядають як раціоналізм та ірраціоналізм, пантеїзм і теїзм, монізм і плюралізм, фаталізм і волюнтаризм. Така кількість тлумачень, що виключають одне одного, викликані суперечністю в філософській системі Б. Спінози. «Цілісна за будовою вона глибоко антиномічна за змістом, що, в свою чергу, ускладнює проникнення до ідейного ядра вчення, яке ще потребує виявлення, і без розуміння та визначення якого система втрачає свою цілісність, розпадається на окремі компоненти, які кожен з філософів тлумачить на свій власний смак і розсуд» [4, с. 89]

Проте, щоб збагнути суть філософської системи Б. Спінози, недостатньо обмежитись визначенням наявних у ній суперечностей. Важливо зрозуміти їх в єдності основу якої сам мислитель вбачав в особливостях тлумачення питань природи, та основ суспільного життя, з'ясувати соціальну позицію яку займав філософ на той час, і те, як вона вплинула на характер його вчення.

Б. Спіноза жив у ту пору, яку в історії Європи називають «віком геніїв». Це час Р. Декарта і Ф. Бекона, Г. Галілея і І. Кеплера, Б. Паскаля і Х. Гюйгенса, Г. Ляйбніца, І. Н'ютона, Дж. Локка; розквіту науки і культури. Нідерланди були центром економічного і культурного життя Європи упродовж майже всього XVII ст. Завоювавши незалежність вони перетворюються на зразкову буржуазну державу, рухаються у бік розвитку свободи

і демократії. Однак, виникає питання чому у фокусі теоретичного інтересу Б. Спінози постає питання про свободу людини? На що сам мислитель відповідає: «Надто проблематичною виявилась реальна свобода людини в умовах гострої боротьби різних верств населення: партій, кланів, ідеологій, світоглядів...» [13, с. 107].

Власні переконання приводять його до табору найбільш радикально і опозиційно налаштованих верств нідерландської буржуазії. Б. Спіноза підтримує проголошені ними ідеали рівності і свободи, та доходить висновку що для них свобода, в першу чергу, це – свобода наживи, культу грошей, який спонукає людей понад усе «шукати почестей і багатства» [13, с. 167]. Це не відповідає пошукам самого мислителя. Свою місію він бачить у безкомпромісному служінню істині. Істина суперечить і догматам іудаїзму, тому Б. Спіноза рішуче пориває з «вірою батьків: «Я не лицемір і шукаю не грошей, а істинну» [13, с. 169] – стверджує він, і упродовж усього життя неухильно дотримується обраної позиції.

На той час під впливом бурхливого розвитку науки більшість сучасників філософа звертали основну увагу на філософсько-гносеологічне осмислення потреб наукового пізнання. Для Б. Спінози головними стають людина та сфера моралі. Інтерес до питань гуманізму, пошук способу життя який би відповідав справжній сутності людини ми відстежуємо у його працях: «Трактат про удосконалення інтелекту» (1662р.), «Богословсько-політичний трактат» (1666–1670 рр.), «Етика» (1663–1675 рр.). У сфері моралі в той час чимало філософів дотримуються концепції «двох істин». Натомість мислитель не погоджується з компромісною теорією: «істина – одна, і відкривається вона не релігійному одкровенню, а лише розуму, який цілковито підкорив собі царство істини» [13, с. 201].

Філософ рішуче відокремлює мораль від релігії і створює світське, учення про мораль в основі якого бачить свободу людини. Релігійна мораль керується ідеєю блаженства як посмертної відплати за праведне життя, але Б. Спіноза стверджує «людина вільна ні про що так мало не дбає, як про смерть, її мудрість полягає в роздумах не про смерть, а про життя» [12, с. 76].

Міркування про вільну людину викликають потребу зрозуміти суть блага для людини: «Я вирішив, врешті-решт, дослідити, – заявляє він, – чи дано щось що було б істинним благом?» [12, с. 120]. Тому Б. Спіноза робить предметом спеціального дослідження шляхи досягнення людської свободи без якої щастя і благо людини неможливі. Саме тут, у спектрі зазначеної проблематики, і виявляється справжнє ядро філософської системи мислителя. Однак відкривається воно уже наприкінці теоретичного пошуку [3, с. 85]. І цілком слушно «Етика» Б. Спінози завершується розділом «Про могутність розуму чи про людську свободу». Перші ж свої кроки мислитель починає з аналізу природи.

За своїми теоретичними переконаннями Б. Спіноза відноситься до тих мислителів які розглядають основні принципи та ідеї, що стосуються сутності людини її цінностей, як такі, що необхідно виводити із загальної закономірності природи. Бо Людина в першу чергу – це природна істота, яка підпорядкована єдиним всезагальним законам природи, законам Всесвіту за якими все у світі відбувається, і за якими виявляється сила природи. Тим самим проблема людської свободи, щастя перестає бути для мислителя автономною проблемою етики. Та й сама етика втрачає свій автономний характер.

Б. Спіноза продовжує натурфілософську традицію засновану мислителями епохи Відродження і пориває з середньовічною за якою « уявляють людину в природі наче державою в державі: вони вірять що людина швидше порушує порядок природи, аніж слідує йому, має абсолютну владу над своїми діями і визначається не інакше, як сама собою» [11, с. 129].

Принцип підпорядкування людини природній необхідності вчений доводить настільки рішуче, що тривалий час вважається виключно автором великої метафізичної системи. Та слід наголосити – система для мислителя не має самодостатнього значення, вона виступає лише засобом для вирішення більш значущих проблем, проблем людського буття.

У цьому ж сенсі і проблема «Бог – Природа» набула для філософа особливого значення. Для нього важливо було зрозуміти, чи є щось за межами природи, чи вона остання інстанція, якою завершується етико-гуманістична проблематика?

Він доходить висновку, що Бог – це субстанція, яка пізнається лише в інтелектуальній інтуїції: «Бога ми не можемо уявляти образно, але можемо розуміти» [13, с. 287] «Про Бога не можна сказати, що він становить віддалену причину окремих речей» [13, с. 287]. Навпаки, слід не віддаляти, а злити воедино Бога й Природу, перетворивши його на «найближчу причину речей». [13, с. 287]. Таким чином, Б. Спіноза перетворює поняття «Бог» на синонім природної необхідності від якої залежить і Людина. Б. Спіноза стверджує: «Людина, поки вона становить частину природи, повинна дотримуватись її законів» [12, с. 97], «це і є богослужінням», поки людина «це робить, вона щаслива» [12, с. 97]. Таке тлумачення зв'язку «Бог – Природа», «Бог – Природа – Людина», становить основу його пантеїзму. В межах пантеїстичної концепції Б. Спіноза формулює ряд глибоких діалектичних ідей, значно випередивши рівень світорозуміння своїх сучасників [1, с. 69].

По-перше, мислитель переконаний, що сама людина в силу своєї природи схильна до афектів: заздрості, жалості, помсти, бажання нав'язати свою волю іншим: «кожний намагається щоб інші жили за його правом, схвалювали те, що він схвалює, і відкидали те, що відкидає він» [8, с. 127]. Це породжує конфлікт інтересів між людьми та викликає потребу перемоги у «війні всіх проти всіх». Природний стан для людини, – вважає мислитель – це стан свавілля. У такому стані право індивіда визначається його природою, бажаннями і могутністю, немає спільного закону і спільного права, усе підпорядковується лише закону самозбереження.

З іншої сторони, закони природи і Всесвіту хоч і є всезагальними, але разом з тим не є вичерпними оскільки дозволяють досягнути лише один рівень дійсності, пов'язаний з атрибутом протяжності, а не мислення. Природа мислення «не містить у собі поняття протяжності» [13, с. 348]. Людина – не різновид машини, вона – розумна й активно діюча істота. Тому Б. Спіноза не обмежується доведення природної сутності людини, а визначає й особливу її специфічність, що дозволяє відрізнити від законів природної необхідності ті закони що рухають життя людського суспільства і є універсальною настановою, згідно з якою кожен індивід або всі індивіди мають діяти певним установленим чином і основою яких є розум.

Природне право людини містить у собі те, чого вона бажає і на підставі чого вона діє як індивідуальна істота. За законами розуму вона є суспільною.

Окрім усього «Людина наділена Божою іскрою для пізнання світла істини способом самоствердження і самореалізації не просто в діяльності, яка є наслідуючим існуючих зразків і норм праці, а діяльності, яка має ознаки творчості й креативний предметно-перетворювальний характер. Саме тому вона приречена (якщо прагне залишитись людиною) постійно виходити за межі наявно даного, трансцендувати власну суб'єктивність у форми предметно – практичної діяльності, де вони інтегруються, зливаються з природними об'єктивними закономірностями та соціальною доцільністю» [7, с. 7]. І тут основою її самоствердження, за Б. Спінозою, знову ж постає розум, але вже у форматі пізнання істини свободи.

В основі цього діалектичного розуміння філософом становлення і розвитку природи людської сутності лежить вчення про субстанцію, її атрибути, модуси. Воно ж виступає засадничим принципом для з'ясування і центральної проблеми усієї системи Б. Спінози – проблеми свободи, яку він визначає через зв'язок з необхідністю. На думку мислителя для субстанціонального і модусного станів характерні різні види необхідності і, відповідно, різні типи законів: закони що можуть залежати безпосередньо від природної необхідності (універсальні), або від людського волевиявлення (загальні). Необхідність взагалі не суперечить свободі, її прямою протилежністю є виключно примус. Сама ж свобода є обмеженою. Обмеження можуть виходити від всезагальної необхідності природи та визначатись іманентно її законів, або ж бути визначеними соціальними обставинами. Закони, що залежать від людського волевиявлення, називаються правом і його походження люди приписують собі, керуючись при цьому метою безпеки та регулюванням певних суспільних відносин.

Тож проблема свободи у Б. Спінози вирішується у двох аспектах. Проблемою першого постає питання як за умов реальної соціальної дійсності досягнути такого стану суспільства, який би забезпечив незалежність людини від будь-якого примусу у її діяльності. А другого – наскільки можлива свобода в умовах панування всезагальної природної необхідності.

Згідно з першою позицією термін «свобода» набуває виразного політичного забарвлення. «Розуміння людиною того, що вона сама не може повністю задовільнити свої потреби, і призводить до створення держави» [13, с. 225] – вважає мислитель. Держава й право виступають як органічні частини природи, субстанції. Закони права мислитель ототожнює із законами природи. Без держави природні права людей не можуть бути забезпечені: окремих індивідів не може захистити себе від утиску інших. Поки природне право належить кожному окремо його реалізація не є забезпеченою, оскільки таке право не об'єктивоване, не має загального характеру. Влада і сила є необхідними умовами існування суспільства, а роль законів у суспільстві мислитель розглядає як таких, що «приборкують пристрасті людей, захищають їх одне від одного» й допомагають сформувати придатний для нормального життя і розвитку особистості соціально-культурний простір.

Найбільш відповідною формою державного правління для реалізації права на свободу Б. Спіноза вважає демократію, а формою державного устрою – республіку. Демократія, на відміну від інших форм правління, спирається на розумні закони, що не суперечать інтересам народу й загального благ, оскільки визначені спільною волею.

«У демократичній державі збудованій на принципах свободи, – зазначає мислитель, – дотримуються свободи слова: кожному можна думати про те, що він хоче, і говорити, що він думає» [13, с. 258]. «Це, – звертається до політиків філософ, – потрібно не лише для вільного розвитку розумового життя людини, але є не менш важливим принципом з погляду інтересів держави. Адже контроль можна встановити лише за висловлюваннями, а не за думками людей» [13, с. 261]. Отже, там, де заборонено вільно висловлювати те, що думаєш, політик взагалі позбавляється можливості знати дійсний напрям думок своїх підлеглих. А це породжує недовіру і незгоди між ним і народом, що неминуче позначиться на благополуччі держави.

Б. Спіноза, як і інші теоретики природного права, високо оцінював роль розуму у вирішенні правових питань. За законами розуму людина проявляє себе як суспільна істота, що не може жити за межами загального права. Філософ переконаний, що якби приписи розуму відігравали для особи визначальну роль, вона б визнавала головним загальне право, а не власні бажання за якими часто криються егоїзм та користолюбство.

Переважає більшість людей не здатна вести розумне життя, а керується у своєму бутті велінням афектів. Тому і в характері державного устрою, і у діях влади має враховуватись ця «нерозумність» більшості членів суспільства, яка перебуває в полоні пристрастей, сліпих бажань. Філософ обстоює ту думку, що державний, суспільний спосіб буття людини не є істинно людським. Суспільство корисне для людини, та воно не стимулює реалізацію істинного життя, яке відкрите тим небагатьом, які керуються розумом. Держава потрібна цим обраним, і саме для них, інтелектуальної еліти, що, за задумом філософа має керувати державою, він пише свій «Богословсько-політичний трактат». Цей твір політичного спрямування, що випливає з його назви, присвячено за своєю суттю «роздумам, які показують, що свобода філософствування не лише може бути допущеною без шкоди благочестю і спокоеві держави, але, що її можна відмінити не інакше, як разом зі спокоем держави і самим благочестям [13, с. 53].

Для Б. Спінози свобода – це синонім розумної діяльності, необхідною умовою якого є пізнання необхідності, загального розумного порядку речей у світі. Пізнання виявляється не тільки способом людської діяльності в якій людина здобуває знання необхідності, як передумову свободи, а постає єдиною можливим засобом реалізації свободи, тому що «порядок речей і порядок ідей, за мислителем, співпадають» [13, с. 111].

Для мислителя безсумнівним є той факт, що на шляху до істини розум повинен звільнитися від афектів які йому заважають. Та він свідомий того, що афект є природна і необхідна частина людської природи, тому пізнання саме собою не здатне приборкати пристрасті. Аналізуючи це питання, Б. Спіноза доходить цікавого висновку: якщо розумне пізнання як таке безсиле перед афектом, то необхідно, аби саме пізнання перетворилося на афект. Він стверджує: «Афект може бути обмежений чи знищений лише протилежним і сильнішим афектом, ніж афект, що підлягає приборканню» [12, с. 130]. Саме таким і повинно стати пізнання. Такий процес перетворення простого досягнення істини на афект не тільки можливий, а й необхідний, оскільки впливає зі самої природи пізнання.

На думку Б. Спінози всі явища які сприяють розвитку свободи, збільшують могутність нашої природи, видаються нам благом і зумовлюють радість. Радість у свою чергу супроводжується любов'ю. Діяльність пізнання через радість пізнання перетворюється на афект пізнавальної любові. Пізнання яке стало пристрастю, радістю, любов'ю, і є дійсна свобода, що веде нас до життя, спонукаючи максимально пізнати життя і творити. Це – пізнання, що перетворилося на творчість. Саме такий стан пізнання і є справді вільне, радісне, щасливе життя, що можливе тут, на землі, а не в потойбічному світі.

Висновки. Для Б. Спінози проблема свободи – це, у першу чергу, проблема пошуку гідного людини життя, якого він не бачить у власній країні, де відносини між людьми побудовані на прагматизмі, егоїзмі та корисливих інтересах. Як і для більшості його однодумців, для Б. Спінози егоїстичний стан – це стан самоутвердження людини, але у своєрідному природно-стадному вияві, коли її інтереси, потреби, дії спрямовані на себе і лише заради себе. А звідси в «війни всіх проти всіх».

Від самоствердження власного егоїзму у природньому стані людина прямує до соціально-правового утвердження індивідуалістичних форм буття в державі та громадянському суспільстві, як єдиної умови досягнення миру та свободи. На думку мислителя буття самої держави є іманентним буттю людини взагалі. Усі інституції та система відносин у ній виступають як реалії людської дійсності, які починають свій вимір з людини і нею ж завершують.

Принцип підпорядкування людини природній необхідності вчений доводив настільки рішуче, що тривалий час вважався виключно автором великої метафізичної

системи. Та слід наголосити, що система для мислителя не має самодостатнього значення, вона виступає лише засобом для вирішення більш значущих проблем – проблем людського буття. Філософ відкидає усякий некерований волонтаризм, оскільки для нього воля та розум одне і теж саме. Він глибоко переконаний, що саме інтелект людини її розум і слугує дороговказом до омріяної свободи, щасливого життя та є її буттєвим виміром.

Попри схильність до різних негативних афектів людині притаманні й позитивні: відчуття радості, щастя, любові, насолоди від творчості, і саме їх філософ бачить основою для пізнання. Все що збільшує могутність людини над природою викликає радість і примножує свободу людини. Таким чином, на думку мислителя, стан пізнання і є станом свободи.

Слід також підкреслити думку Б. Спінози, що не всяке знання, або ж пізнання саме по собі сприяє розвитку свободи, а саме філософський рівень узагальнень досвіду поколінь сприяє розуму і розвитку людського інтелекту. На цьому слід базувати освіту громадян і зосереджуватись владі щоб уникати підступної влади афектів, що у свою чергу призводить до свавілля як у політиці, так і в державі. Його твердження про те, що свобода філософствування є необхідною у демократичній державі, оскільки сприяє її спокоєві і благополуччю, підвищує інтелектуальний рівень і влади і громадян – свого роду рецепт від неефективності влади та популізму.

Список використаної літератури

1. Денисенко В., Климончук В., Привалов Ю. Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. Львів: Астрологія, 2007. 212 с.
2. Денисенко В.М. Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії. Львів: ПАІС, 1997. 274 с.
3. Денисенко В., Остапець І., Привалов Ю. Свобода як цивілізаційний принцип. У двох книгах. Книга 1. Класичні концепції свободи та цивілізації у західноєвропейській філософській та політологічній традиціях: Монографія. Київ-Львів: Ліга-Прес, 2016. 232 с.
4. Димерець Р. Й. Спінозівська концепція природної могутності (*potentia*) і трансформація поняття природи в натурфілософії XVI – XVII століть. *Sententiae*. № 2 (XI). Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2004. С. 83–101.
5. Димерець Р. Концепція влади в філософії Б. Спінози: дис. канд. філос. наук: 09.00.05. Вінниця: Вінницький національний технічний ун-т, 2006. 214 с.
6. Луцький А. Відображення правової ідеології у природно-правових дослідженнях філософів XVI – XVII ст. *Право: науково-інформаційний вісник*. 2015. № 11. С. 25–31.
7. Мельник В. Філософія. Наука. Техніка: методолого-світоглядний аналіз: монографія. Львів: Видавнич. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 592 с.
8. Павлова Т. Природа людини і її природне право у філософії Спінози. *Схід*. 2012. № 5. С. 127–129.
9. Попович М. Раціональність і виміри людського буття. Київ, 1997. 265 с.
10. Попович М. Смісл і свобода. *Філософська думка*. 2009. № 4. С. 5–12.
11. Скратон Р. Коротка історія новітньої філософії. К.: Основи, 1998. 331 с.
12. Спіноза Б. Етика. Київ.: Андронум, 2020. 210 с.
13. Спіноза Б. Теологічно-політичний трактат. Харків: Фоліо, 2018. 416 с.

THE SYSTEM OF FREEDOM B. SPINOZA

Iryna Ostapets, Anzhelika Derbak

Uzhgorod National University,

Faculty of Social Sciences, Department of Philosophy,

University Str., 14, 88000, Uzhgorod, Ukraine

The philosophical system of B. Spinoza, famous Dutch philosopher of the 17th century, has been considered in the article. There is growing support for the claim that his ideas have had far-reaching consequences, and some of them have turned out to be almost prophetic. However, due to its diversity, the teaching of B. Spinoza appears to be quite contradictory and has acquired different interpretations in the history of philosophical thought.

On the basis of philosopher's creative work analyzed, it is argued that the content core of his searches lies in the circle of humanistic issues, namely, in the field of human freedom research. It was the idea of freedom that became the key and system-forming one for the philosopher, around which all other ideas and views revolved, still relevant nowadays.

Further research in the area included identifying the dialectical points of the teaching, displayed in the teaching of substance, attributes and modes, as well as in solving the problem of freedom. B. Spinoza presents his understanding of freedom as a process of formation of the natural essence of human, examines it from the standpoint of internal and external necessity. Thus, it acquires a comprehensive systemic analysis in various aspects: ontological, social, and political.

B. Spinoza researches not only the problem of freedom, but also the conditions for its realization in society. In this connection, the issue of natural law with its basic principles, developed by the philosopher, was considered. The research validates the opinion that in this aspect the philosopher is guided by the principle – "the state is made for man, not man for the state."

Analyzing the relationship between man and society, the philosopher pays considerable attention to the role of human emotions and their impact on social relations. He also focuses on the significant role of mind and cognition for the existence of citizen and state as a whole.

The philosopher emphasizes the democratic form of government in the state as one that corresponds both: to the essence of nature itself, where order and law reign; to the essence of man, as it ensures freedom and dignified human existence, taking into account natural rights. But a democratic state, the philosopher believes, meets its essence only if the relationship between the government and the people is determined by mind and intellect, and not by populist slogans and appeals.

Key words: Spinoza's philosophy, substance, natural human rights, freedom, state, society, power, populism.